

ԶԱՎԵԼ ԵՍԱՅԱՆ

Կեղծ հանճարներ

Ը .

Անկէց քանի մը շաբաթ ետքը՝ Տաճատ Չարըքեան մտահոգ կ'իջնար Ռ-ի տէ գէքօլէն. հակառակ ծայրայեղ խնայողութիւններուն՝ իր երկու հարիւր ֆրանքի գումարէն մէկ ոսկի դրամ մնացած էր. հազիւ թէ շաբթուան մը ապրուստը, ասկէ գատ դեռ ոչ մէկ բարեկամ չունէր որուն վրայ կարենար հաշուել. իր յանձնապաստան խրոխտութիւնները իրմէ պզտիկները խրտչեցուցած էին եւ իրմէ մեծերուն արհամարհանք ներշնչած էին: Սուրէն Սահակեան միայն կուգար երբեմն գինք տեսնելու եւ կամ իրեն կը մօտենար Միլլէր սրճարանին մէջ, պարզապէս իր dilettanteի հեզնող եւ շարամիտ բնագոյներուն գոհացում տալու, ճարտարօրէն մղելով Չարըքեանը որ իր Եսին, իր հանճարին վրայ խօսի: Տաճատ՝ հակառակ իր վսեմ կուրութեանը, երբեմն կ'անդրադառնար Սուրէնի սեւ եւ գեղեցիկ աչքերուն մէջ բոցավառող ուրախութիւններուն, ամէն անգամ որ իր հոգիին մէկ նոր էջը բանար անոր, բայց ասոնք վաղանցիկ եւ յանկարծական տպաւորութիւններ էին որ կը կորսուէին իր անսահման ինքնավստահութեան մէջ:

Քանի մը օր առաջ Տաճատ բարոյապէս եւ նիւթապէս ընկճուած՝ յանկարծ մտադրած էր իր գիրքը սկսելու եւ գայն ծանուցած էր Միլլէրի մէջ Անտօն Եարաեանին եւ Սուրէն Սահակեանին:

Ձեզի միայն կ'ըսեմ, ըսած էր իր խղդուկ ձայնովը եւ այնպիսի շարժումով մը որ իր վայելուչ հասակին հանդիսատր եւ գրեթէ թատերական բան մը կուտար. ձեզի միայն կ'ըսեմ, այնպիսի գիրք մը պիտի ըլլայ ասիկա որուն պէս դեռ չէ գրուած եւ

չպիտի գրուի. անիկա կոչուած է տիեզերական դեր մը կատարելու, անիկա ապահով պիտի փոխէ արուեստական եւ իմաստասիրական մինչեւ ցարդ գոյութիւն ունեցող ըմբռնումները, անիկա ամբողջ իմ Եսս պիտի ըլլայ, իմ Հոգիս:

Անկարելի է արտայայտել այն շեշտը որ ունեցած էր Եսս եւ Հոգիս արտասանած ատեն. առաջին անգամ ըլլալով՝ Սուրեն անոր սովորաբար աննշան աչքերուն մէջ ցոլք մը տեսած էր, անհանգստող եւ վրդովիչ բան մը՝ ինչպէս երբեմն ունին յիմարներուն աչքերը:

Մանուկ որ այս միջոցին հոն կը գտնուէր եւ իր հիւանդութենէ ծանրացած գլուխը երկու ափերուն մէջ առած մտիկ կ'ընէր, հիացումով եւ գրեթէ ջերմեռանդութեամբ կը նայէր Տաճատին: Անտօն Եարաեան շարունակական ծամածռութիւններով անհասկնալի բառեր կը սրմնջէր, եւ միայն Սուրեն ուշադիր եւ հետաքրքրուած մտիկ կ'ընէր Տաճատին:

Երբ, վերջապէս, Չարըքանին ձայնը խղղուելով չկրցաւ շարունակել եւ յուզմունքէն տժգոյն, գմբեթածեւ ճակատը ցցելով, որուն վրայէն մագերը օրէ օր աւելի ետեւ կ'ընկրկէին, մեկնեցաւ սրճարանէն, Սուրեն իր ընկերներուն դառնալով ըսաւ լրջօրէն:

Այս տղան հիւանդ է:

Հիւանդ, կրկնեց Մանուկ զարմանքով:

Այդ օրէն Մանուկ լեցուած էր Տաճատին համար այնպիսի հիացումով մը որ իր նկուն հոգիին համար ծանր կուգար եւ կարծես աստիճան մը թեթեւալու համար հանդպածին կը պատմէր լսածը:

Այնպիսի գիրք մը՝... վայ սատանա՛յ, որուն պէս ոչ ոք չէ գրած մինչեւ ցարդ: Ոմանք կը խնդային, բայց շատերը սկսած էին շահագրգռուիլ: Տաճատ Չարըքեան տիպար մը կ'ըլլար հետզհետէ Բարիզի հայ ուսանողութեան մէջ եւ զարմանալին այն էր որ այս անգամ ալ իրեն ընծայուած արժէքը բանի մը համար էր որ դեռ գոյութիւն չունէր:

Այդ օրը սակայն ինքը դեռ չէր գիտեր թե ի՞նչ կը խորհէին իր վրայ. կը մտաբերէր խնայողութեամբ անցուցած մոայլ օրերը եւ անորոշ ապագան բոլորովին կը տարտղնէր իր մտածումները իր կրի-բէրլ հագուստը սկսած էր գունաստիլ եւ տարօրինակ տպաւորութիւն մը կ'ընէր աշնանային անթափանց մթնոլորտին մէջ: Օրական ապրուստէն զատ ձմեռային զգեստներու կարեւորութիւնը օրէ օր կը շեշտուէր. ա՛հ, որքա՛ն հեռու էր այդ միջոցին իր շքեղ Եսին վրայ մտածելէ. մտքովը մանրակրկիտ հաշիւներ եւ ենթադրութիւններ կ'ընէր այնպիսի ճարտարութեամբ մը՝ որ անհրաժեշտութիւնը ամենէն վերացական մտքերուն ալ կը ներշնչէ: Նոյն միջոցին նոր հրատարակուող թերթի մը ցրուիչները սկսան վազվոտել ամէն ուղղութեամբ, օրուան յօդուածագիրներուն անունները գոշելով:

Յօդուած մը՝... Օգթավ Միւսօէն... Լօրան Թայյատէ՛ն...:

Տաճատ անբացատրելի տգիտութիւն մը ունէր օրուան գրական մարդերուն վրայ. բոլոր համբաւները զինքը կը վիրաւորէին եւ որովհետեւ չէր կրնար անոնց անունները արել ամենուն մտքէն, ինքը կը գոհանար զանոնք չճանչնալով, բայց ցրուիչները կը գոշէին եւ ասիկա իրեն այնպիսի սրտի սեղմում մը պատճառեց որ պահ մը կեցաւ: Նոյն միջոցին Քօլէժ տը Ֆրանսի առաջքը կը գտնուէր: Անձնական կառքերը փողոցը խճողած էին, երկու երիտասարդ կիներ, պերճօրէն հագուած՝ իջան Քօլէժի սանդուղներէն եւ կառք մտան. մանիշակի եւ ֆուժէրի թեթեւ բուրմունք մը վայրկեան մը ծածանեցաւ օդին մէջ. դասախօսութիւն մը վերջացած ըլլալու էր, որովհետեւ պահ մը ետքը խառն բազմութիւն մը աշխարհիկներու, ուսանողներու հանդարտօրէն տարածուեցաւ մարմարեայ սանդուղներուն վրայ. ոմանք իրարու հետ կը խօսակցէին եւ կը դանդաղէին, ոմանք հապճեպով կ'երթային դէպ ի Պուլվար Սէն-Միշէլ գրեթէ դիմաւորելով պշրող կիները որոնք իրենց երեկոյեան պտոյտին համար դուրս ելած էին եւ կ'արտաշնչէին քրէմներու, բրնձափոշիի եւ զանազան օձանելիքներու հոտեր. այդ գուարթ, գրեթէ անփոյթ եւ ժպտուն բազմութեան մէջ ասդին անդին օտար ուսանողուհիներ, չափազանց համեստ զգեստներով, կարծես կամովին տգեղութեան դատապարտուած, լեցուն գրքապանակը թեւերուն տակ, բազմութիւնը ճեղքելով կ'անցնէին եւ կ'երթային՝ անտարբեր շուրջի պերճանքին, գուարթութեան եւ հաճոյքներուն: Տաճատին աչքերը սեւեռեցան պզտիկ ծերունիի մը վրայ, համեստ եւ աննշան երեւոյթով, քիչ մը կորաքամակ որուն ճերմակ

մագերը կէս բոլորակ մը կը շինէին ծոծրակին վրայ, գլանաձեւ գլխարկին ներքեւէն. կարմիր rosaceը միայն այդ մթին եւ համեստ երեսոյթին վրայէն կը ցայտէր. շատերը ետեւ դարձան եւ մրմնջեցին.

Բրոֆէւէօրը...:

Գեղեցիկ, մասնատրի կառք մը յառաջացաւ սանդուղներուն առաջքը, բայց ծերուկը ձեռքովը նշան մը ըրաւ կառապանին, իր գրքապանակը յանձնեց եւ ճկուն շարժումներով յառաջանալով բազմութեան մէջ խառնուեցաւ:

Տաճատ ապշած կը նայէր եւ կը խորհէր. ինքը ի՞նչ վսեմ շարժումով մը պիտի մտնար կառքը եւ պիտի անցնէր ամբոխին մէջէն: Այս Բարիզցիները շատ անօրինակ են, մտածեց, եւ անհասկանալի բոլորովին:

Որի՞ կը նայիս այդպէս ապշած երեսոյթով, ըսաւ ծանօթ ձայն մը ետեւէն:

Տաճատ դարձաւ. Բարսեղ կեցեր էր հոն՝ ահագին Շասի մը ձեռքը:

Ո՞րք այսպէս, կրկնեց դարձեալ երբ տեսաւ որ Տաճատ չէր պատասխաներ:

Պտոյտի, ըսաւ վերջապէս Չարրքեան յուզմունքէն ալ ատելի խղղուկ ձայնով մը: Եւ երկուքը մէկ յառաջացան դէպի Լիւքսէնպուրկի պարտէզը: Դժուարաւ անցան Պուլըվատ Մէն-Միշէլի հետզհետէ հոծ ամբոխին մէջէն, երբ պարտէզ մտան՝ Տաճատ տկարութիւն մը ունեցաւ. ծունկերը կրթոտեցան եւ մօտակայ նստարանի մը վրայ նստեցաւ յոգնած:

Ա՛խ... վերջապէս... Բարիզը զիս կը սարսափեցնէ՛... ես չեմ կրնար հոս ապրիլ: Շրթունքները կը դողդոջային եւ չափազանց տժգոյն էր, աչքերուն կոպերը կարմրած էին ակնոցներուն ներքեւէն:

Ես չեմ կրնար, չեմ կրնար, թօթովեց կրկին, անգիտակցաբար, մոռնալով Բարսեղին ներկայութիւնը, ես ի՞նչ պիտի ըլլամ այս դժոխքին մէջ:

Բարսեղ անխօս կեցած էր անոր դիմաց եւ վերջալոյսի արեւէն աչքերը թարթափելով բերանը կը ծռէր մէկ կողմին, իրեն սովորական եղող վաղեմի

Ժամաձողութեամբ մը. ու քամակն ալ կը հակէր հետզհետէ արմուկովը Շասին կոթնած, թիկնեղ իրանը դէպ առաջք, ճիշդ այնպէս ինչպէս ժամանակաւ կ'սպասէր քարափին վրայ որպէս զի բեռեր դնէին իր կոնակը:

Տաճատ այդ տարօրինակ երեւոյթը տեսնելով ինքզինքին եկաւ. յանկարծ ամչցաւ իր տկարութենէն եւ ուզեց դարմանել զայն ու կեղծ ձայնով մը հագիւ թէ մրմնջեց.

Ալ չեմ կրնար մնալ հոս, որովհետեւ, կը տեսնա՞ս, անկարելի է այս քաղաքին մէջ աշխատիլ... այս պայմաններով, եւ ես այնքան ընդարձակ ծրագիրներ ունիմ:

Բարսեղ ուժգնօրէն, գրեթէ կոպտութեամբ պատասխանեց.

Անկարողի արդարացում է այդ... այնչա՛փ մարդիկ կ'աշխատին այս քաղաքին մէջ:

Այո՛, բայց ոչ այս պայմաններով:

Վերջին բառը ծանրացաւ Տաճատի բերնին մէջ. անմիջապէս գաղափար մը անցեր էր մտքէն ու սիրտ առած ոտքի ելաւ:

Բաւական ատեն Լիքսենպուրկի ծառուղիներուն մէջ պտուտկեցան խօսակցելով: Տաճատ՝ կեանքերնուն մէջ առաջին անգամ նիւթական դժուարութիւն կրող մարդերու անճարակութեամբ խնդիրը սկիզբէն սկսաւ. նախ խօսեցաւ իր ծրագիրներուն, իր գրքին վրայ, յետոյ անցաւ այսչափ ընդարձակ եւ կարեւոր ծրագրով գործ մը գլուխ հանելու դժուարութեանց եւ ժամանակին սղութեան վրայ, յետոյ յայտնեց թէ եթէ դեռ երկու հարիւր ֆրանքի չափ գումար մը ունենար, չպիտի յուսահատէր, օ՛հ բնաւ, ի՞նչ կար արդէն յուսահատելու, յաջողութիւնը յայտնի եւ ակներեւ չէ՞ր ամենուն համար, անոնք որ կը տարակուսէին...:

Կը հասկնա՞ս բարեկամ, ամէն երկրի մէջ եւ ամէն մեծ մարդու համար տարակուսողներ եղած են, բայց ի՞նչ է այդ տխմարներուն կարծիքը հանճարին համար որ արեւի պէս պայծառ կը ծագի վերջապէս օր մը՝...:

Կամաց, եղբայր, ինձի կը թուի թէ խոհեմութիւն չէ այդպիսի պատրանքներ ունենալ ինքզինքին վրայ, եւ գրականութենէ չեն հասկնար, իմ խելքս շատ քիչ բանի կը հասնի, բայց ինձի այնպէս կուգայ որ... դժուար, շատ դժուար բան է...:

Ա՛հ, կը տեսնե՞ս, Բարսեղ, ընդմիջեց Տաճատ զինքը, անոր համար որ դուք նկարիչներդ գաղափարական մարդիկ չէք, դուք չէք հասկնար գաղափարին ամենակարողութիւնը. ինչ որ ես իմ հոգիս խորը կ'զգամ վսեմ եւ հզօր, դուն ի՞նչպէս կրնաս սահմանել քու թանձր գոյներովդ եւ չոր գիծերովդ, քու տաղանդդ որոշեալ գիծերու եւ երանգներու գերին է...:

Այլ սակայն լոյսը եւ ստուերը... ա՛հ...:

Տաճատ անհամբեր եւ տարտամ շարժում մը ըրաւ:

Ծառը միշտ ծառ մըն է եւ ոչ ուրիշ բան, մինչդեռ...:

Բարսեղ այնպիսի միամիտ ապշութեամբ մը նայեցաւ իր աչքերուն մէջ որ Տաճատ յաղթական, իր սուր մօրուքը ցցեց. բթամատին եւ ցուցամատին ծայրերով ակնոցը տեղաւորցուց քթին վրայ եւ շրթունքներու մասնատր մըմունջով մը, որ իրեն յատուկ էր, ծիծաղեցաւ քանիցս:

Երբ արելը մայրը մտաւ, գաղջ եւ հաճելի մթնոլորտը յանկարծ ցրտացաւ. հեռուէն ծառերը տերեւագուրկ սեւ եւ մերկ ցցուեցան ստուերոտ հորիզոնին վրայ. Տաճատ եւ Բարսեղ սարսռացին:

Եկու միասին թէյ մը խմենք, ըսաւ Բարսեղ:

Ճամբան՝ առանց ընկերի մնացած աղջիկներ կը կառչէին իրենց: Տաճատ զգուանքով մէկ կողմ կը հրէր զանոնք եւ իր մեծ մարդու ճակատը կը ցցէր խրոխտութեամբ, ոմանք անախորժ կատակներ եւ վիրաւորիչ խօսքեր կ'ուղղէին իրենց:

Ինչո՞ւ այդպէս կը վարուիս այդ խեղճերուն հետ, ըսաւ Բարսեղ բարութեամբ:

Չիս կը գգուեցնեն, ա՛հ չափազանց կը գրգռուին ջիղերս, ես կիները չես սիրե՛ր...:

Բոլոր կիներ՞ը, հարցուց Բարսեղ հեզնելով:

Այդ ջղային, դիրագրգիռ, անկայուն նկարագրով եւ կարողութիւնով երիտասարդին մօտ՝ Բարսեղ իր հուժկու եւ կորովի անձովը, գայն պաշտպանելու պէտք մը կ'զգար բնագոյմամբ: Քանի մը շաբաթուան Բարիզի կեանքը՝ զինքը փոխած եւ ատելի յստակ վստահութիւն մը ներշնչած էր իր անձին եւ բարեխառնած էր իր բնական երկչոտութիւնը եւ կասկածոտութիւնը, եւ հիմա երբ Տաճատին վրայ կը նայէր, այն տարտամ հիացումը չկար իր զգացումին մէջ որ նախապէս գեղեցիկ եւ վայելուչ երիտասարդը՝ հանճարին պատրանքով լուսապսակուած՝ ներշնչած էր իրեն, առանց կարենալ բոլորովին գայն դատելու՝ կը նախզգար անոր բուն հոգեկան եւ մտաւորական վիճակը եւ Սուրենին անոր մասին ըսած խօսքերէն ալ լուսաբանուած՝ ներողամտութեամբ եւ կարեկցելով կը նայէր Տաճատին վրայ եւ այս զգացումին մէջ հետաքրքրութիւն ալ կար:

Օր մը Տաճատի կանանց համար ունեցած ժուժկալութեանը վրայ խօսելով, Սուրեն ըսած էր շարամտութեամբ.

Այս թիփը ճանցուած étiqueté թիփ մըն է. այս Հանճարեղները Տիւսիսէ մը կ'ունենան որ զիրենք կը գրահաւորէ ուրիշ կիներու դէմ:

Բարսեղ այդ միջոցին Սուրենին խօսքերուն վրայ կը խորհէր, երբ զարմանքով տեսաւ որ Տաճատին աչքերը, ակնոցին ներքեւէն կը վարագորուէին երագանքով:

Միակ կին մը, ըսաւ վերջապէս խղդուկ ձայնով մը՝ որ յուզմունքէն գրեթէ խռպոտ կը դառնար, միակ կին մը կարող էր իմ սիրտս գրաւել եւ այդ իտեալ կինը գոյութիւն ունի, որուն գաղափարը զիս կ'առաջնորդէ իմ ընդգրկած դժուարին ասպարէզիս մէջ:

Եւ այդ կինը հոս կը գտնուի՞, կը ճանչնա՞մ:

Տաճատ ընթացող շարժում մը ըրաւ եւ հեռաւոր անհունութիւնը ցուցուց տարտամօրէն:

Այդ կինը շատ հեռուն է ... շատ հեռո՛ւն:

Քիչ մը ատեն բազմութիւնը ընդհատեց իրենց խօսակցութիւնը եւ գրեթէ իրարմէ հեռացան: Կէյ-Լիւսաք փողոցին վրայ միայն կրցան իրարու քով գալ: Տաճատին դէմքին վրայ դարձեալ տխրութիւն եւ հոգը կ'երեւէր, իր աչքերը գրեթէ մարած էին եւ կակուղ գլխարկին ներքեւէն մատները սանտրի պէս բացած մագերուն մէջ կը մխրճէր եւ դէպի ետեւ կը մղէր. շարժում որ մեծ մտահոգութիւն կը նշանակէր իր վրայ. Բարսեղ աչքին ծայրովը կը դիտէր զինքը եւ մտքով կը հաշուէր թէ կրնա՞ր այդ երկու հարիւր ֆրանքի գումարը փոխ տալ Տաճատին որուն պէտք ունենայր յայտնած էր քիչ մը առաջ. իբրեւ լաւ եւ ուղիղ ընկեր, առանց ժամանակ ձգելու որ Տաճատ այդ դիմումը ընէ, ինքը առաջարկեց այդ փոխատուութիւնը:

Երկու հարիւր ֆրանքը կրնայ երեք ամիս քեզի բաւել, մինչեւ այն ատեն կը ջանաս որ միջոց մը գտնաս, այսինքն թէ բարեկամաբար խօսելով, պէտք չէ հաշուես զիրքիդ վրայ... ինձի կը թոյլ թէ ատի հեռաւոր յաջողութիւն մըն է, առ այժմ նայլ որ միջոցը գտնաս գոնէ հարիւր ֆրանքի ամսական մը կապել տալ քեզի... եւ աշխատիս... կը տեսնա՞ս բարեկա՛մ, աշխատութիւնը կը նուիրագործէ ամէն բան, ապա թէ ոչ կը դառնաս այն շատ մը անուանական ուսանողներէ մէկը, որոնք դրամ կ'առնեն եւ փոխարէն բան մը չեն ըներ... այդ պայմաններուն մէջ մուրացկանութիւն է... կ'ընդունիմ. երբ մարդ բացարձակ վստահ չէ ինքզինքին վրայ, դարձեալ աւելի աղէկ է տասնըհինգ տարի բեռնակրութիւն ընել... Բայց քու պարագադ տարբեր է, վստահութիւնը չէ որ կը պակսի քեզի...:

Տաճատ արհամարհանքով ուսերը թօթուց:

Որովհետեւ միջոցը ունիս այդ երկու հարիւր ֆրանքը փոխ տալու ինձի, անոր համար կը յանդգնիս խորհուրդներ տալ. այդ տոկոսով անմարսելի է, բարեկամա:

Բարսեղ այս խօսքերէն չվիրաւորուեցաւ եւ աւելի փղձկուած բարութեամբ նայեցաւ ընկերոջը:

Մի՛ նեղանար իմ խօսքերու, բնականաբար ազատ ես ուզածդ ընելու, ես միշտ պատրաստ եմ քեզի այդ երկու հարիւր ֆրանքը փո՛խ տալ... եւ քեզի յայտնել միջոցը անով երեք ամիս ապրելու Բարիզի մէջ. թերեւս այս վերջին տոկոսը ատելի մարսելի ըլլայ, չէ՞:

Այլ եւս առանց խօսելու քալեցին մինչեւ Գլօտ-Պեռնատ փողոց ուր Բարսեղ կը բնակէր. հոն հասնելուն Տաճատ չուզեց ընկերոջը սենեակը ելնել, բայց Բարսեղին ստիպումներուն վրայ տեղի տուաւ:

Բարսեղ վեցերորդ յարկը բակի վրայ պզտիկ սենեակ մը կը բնակէր որուն բոլոր կարասիներն էին երկաթէ մահճակալ մը, որուն վրայ խոտէ անկողին մը դրուած էր, ճերմակ փայտէ սեղան մը լրագիրներով ծածկուած, եւ աթոռ մը. ապակիները ծածկուած էին ծակոտկէն գորշագոյն վարագոյրներով որոնց նախնական գոյնը ճերմակ ըլլալու էր:

Բարսեղ աթոռը հիւրին հրամցուց եւ ինքը նստեցաւ անկողնին վրայ, եւ որովհետեւ Տաճատ դեռ քէն ըրած ըլլալու երեւոյթը ունէր, ըսաւ անոր կորովի ձայնով մը.

Ես ուղիղ եւ պարզ մարդ մըն եմ, ես դեռ երկար ատեն թերեւս բեռնակիր մնամ. պէտք չէ ինձի վշտանալ, այդ լաւ բան չէ. ինչ որ ըսի քիչ մը առաջ եթէ մտիկ ընէիր, վնաս չէր հասներ քեզի, բայց կ'ըսեն, հանճարեղ մարդիկ տարբեր կ'ըլլան:

Այս վերջի խօսքերէն շողոքորթուած եւ մանաւանդ երկու հարիւր ֆրանք ունենալու գոհունակութենէն սրտապնդուած՝ Տաճատ ներեց Բարսեղին եւ բաւական զգացնելէն ետքը անոր իրմէ վար ըլլալը, ըսաւ վերջապէս խնդալով:

Չիմա ըսէ՛ տեսնենք, ի՞նչ միջոցով կարելի է երկու հարիւր ֆրանքը երեք ամիս տեւեցնել. կը խոստովանիմ թէ այս կարգի նիւթերու մէջ բոլորովին անկարող եմ:

Շամեստութիւնդ գնահատելի է, եղբայր, թերեւս լաւ է երբեմն ինքզինքը անկարող զգալ... Բայց գանք մեր նիւթին, ահաւասիկ կը բաւէ որ ըսեն քեզի թէ ես ինչպէ՛ս կ'ապրիմ...

Կը կարծե՞ս թէ ես կրնամ քեզի պէս ապրիլ, ըսաւ Տաճատ իր շուրջը նայելով:

Բարսեղ այս անգամ վիրաւորուած լուռ մնաց եւ իր կզակը հզօր, անկիւնաւոր, ոսկրուտ ցցուեցաւ սպառնական, բայց անմիջապէս ինքզինքը գտաւ եւ ոտքի ելնելով իբր թէ հարկադրէր Տաճատը իր ձեռով ապրելու, ըսաւ խիստ եւ կտրուկ ձայնով մը.

Մեր կացութեան մէջ եղող ուսանող մը պէտք չէ քառասուն ֆրանքէ աւելի եռամսեայ վարձք վճարէ. քառասուն ֆրանքով այսպիսի սենեակ մը կունենաս եւ այդ կը բաւէ քեզի, օրը մէկ ու կէս ֆրանք կը յատկացնես սնունդիդ. առաւօտուն մէկ սու հաց եւ մէկ սու կաթ կամ շոքոլա, բաւական է. ցորեկին աշխատութեան ատեն շատ ժամանակ չունիս կորսնցնելիք, չորս սուի տապկուած գետնախնձոր կը գնես, կամ խոզենի կամ կաթով սուրճ. երկու սու հաց եւ երկու սու կարագ կամ պտուղ, քեզի կը մնայ մէկ ֆրանք որով շատ լաւ կրնաս ընթրել ուսանողի ճաշարաններու մէջ. ասիկա քեզի կ'ընէ ամսական քառասունը հինգ ֆրանք, եռամսեայ հարիւր երեսուն եւ հինգ, որուն վրայ աւելցուր քառասուն ֆրանքի տան վարձքը, կ'ունենաս հարիւր եօթանասունը եւ հինգ ֆրանքի պիտճէ մը եւ դեռ քեզի կը մնայ քսան եւ հինգ ֆրանք՝ գուարճութեան, նամակադրոշմի եւն: Այսպէս կ'ապրին Բարիզի գործաւորուհիները, ֆրանսացի աղքատ ուսանողները, շատ մը պզտիկ պաշտօնեաներ, ես անմիջապէս հարցուցի եւ գիտցայ. պատճառ մը չկայ որ մենք ալ այդպէս չապրինք:

-Է՛հ, թրամուէյի, կառքի ծախքերը եւ դեռ...:

Կը քալես, բարեկան, կը քալես եւ մնացեալը կը մոռնաս, առ այժմ հիմա խնդիրը քեզի համար այդչափը ապահովելն է, քեզի պէտք է տարեկան ութը հարիւր ֆրանք եւ հարիւր ֆրանք զգեստի:

Օ՛հ, բաւական է գոչեց Տաճատ ինքզինքէն ելած...:

Բարսեղ առանց զինքը մտիկ ընելու, բաճկոնակը բարձրացուց, գօտին քակեց եւ անոր ծալքերուն մէջ պահուած քսակ մը հանելով, մէջէն տասը ոսկի դրամ առաւ եւ դրաւ սեղանին վրայ, Տաճատին առջեւը. յետոյ աճապարանքով սկսաւ թէլը պատրաստել մինչ Տաճատ շղային շարժումներով կ'երթեւեկէր սենեակին մէջ

դժգոհ, վիրավորուած եւ երբեմն խրոխտ երեւոյթով: